

Arqueologia i globalització. Una reflexió des de l'Arqueologia medieval

Imma Ollich i Castanyer

Des de la distància que permeten els darrers vint-i-cinc anys, podem dir que aquesta ha estat una època de canvis per a l'Arqueologia. I molt especialment per a l'Arqueologia medieval, que ha passat de ser una matèria *off the record* a tenir carta d'existència pròpia, amb una presència important en el context arqueològic general.¹ A nivell de recerca, han augmentat les excavacions arqueològiques en jaciments medievals; a nivell de difusió, s'han fet habituals els congressos i les jornades especialitzades;² a nivell de docència, hi ha assignatures específiques d'Arqueologia Medieval dins la programació d'ensenyament superior a diferents universitats del país.³ Tot això

1. Només cal comprovar el canvi sofert des que s'esmentava l'Arqueologia medieval com a situada «en las afueras del medievalismo» (M. BARCELÓ [et al.]. *Arqueología medieval. En las afueras del medievalismo*. Barcelona: Crítica, 1988), fins a la presència activa dels medievalistes en congressos i jornades arqueològiques. COTA ZERO, que reflecteix la voluntat i l'actitud d'un grup d'arqueòlegs professionals de la comarca d'Osona, l'any 1990 va dedicar un volum especial a «L'Arqueologia dels poblats medievals abandonats».

2. Des de les primerenques Jornades d'Arqueologia Medieval a Catalunya, organitzades pel Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, els anys 1985-1991, fins als consolidats Congressos d'Arqueologia Medieval organitzats per l'ACRAM (Associació Catalana de Recerca en Arqueologia Medieval).

3. Per citar un cas, a la Universitat de Barcelona es va oferir un Màster d'Arqueologia Medieval els cursos 1990-1991, 1991-1992, 1992-1993, 1993-1994. Actualment, a la llicenciatura d'Història es poden cursar les matèries d'Arqueologia Medieval, Tecnologia Medieval, Arqueologia Medieval de Camp i altres optatives, que entren també dins el Màster d'Arqueologia ofert pel Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Caldrà veure

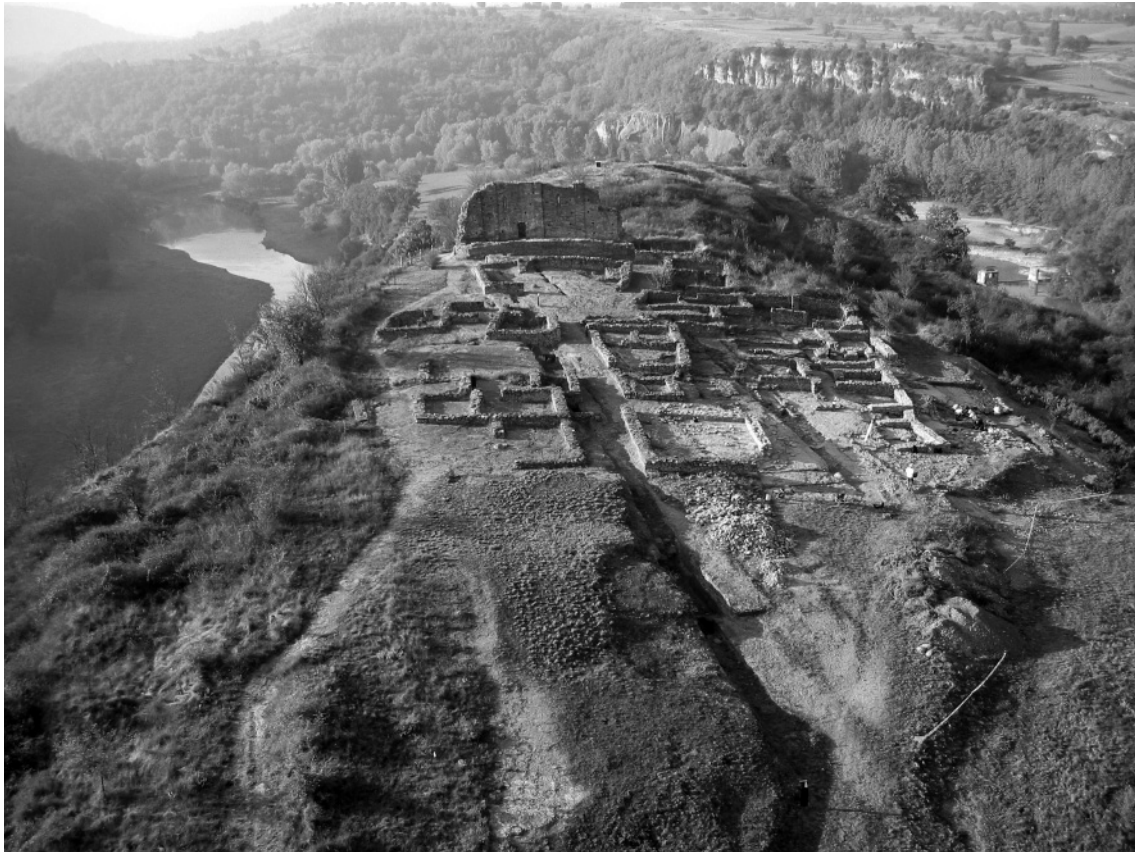
pot fer pensar en un panorama particularment bo per a l'Arqueologia medieval, però no podem pecar d'optimistes: es continuen destruint i ignorant jaciments quan no tenen un interès clar, optimitzable a curt termini.

El concepte d'Arqueologia

Si l'Arqueologia medieval existeix, no és tant per la voluntat i el clam de docents i investigadors des de les universitats, museus i centres de recerca, com per la possibilitat de potenciació turisticocultural de les restes medievals, en forma de visites a monestirs i castells, i rutes guiades per ciutats i pobles amb nuclis urbans antics. La rendibilitat d'aquest nou sector turístic és considerable: venda d'entrades, concerts, mercats d'època, demostracions, simulacions, venda de records i un ampli ventall d'activitats més o menys relacionades. I aquí entrem en un gran problema: fins on arriba l'Arqueologia com a difusió de la ciència i del coneixement, i on comença el teatre, el comerç i les activitats lúdiques? La societat de l'oci i del consum en què estem immersos ens porta a una indefinició dels límits, a una barreja dels conceptes.⁴

quines d'aquestes assignatures es reorienten en els nous ensenyaments, al grau d'Història (iniciat el curs 2009-2010) i al grau d'Arqueologia (iniciat el curs 2010-2011).

4. Un exemple molt clar: la majoria de «mercats medievals», tan de moda a molts pobles i viles del país, no són més que fires reciclades on es pot comprar i menjar de tot, fins i tot xocolata i pa amb tomàquet, amb el lema de «medieval». Potser caldria una mica de criteri històric per part dels organitzadors, com a respecte cap al públic en general.

L'Esquerda, vista aèria. Un jaciment vinculat al territori.

Per tot això, pot ser interessant fer una petita reflexió sobre l'estat actual de l'Arqueologia medieval en concret i, per extensió, de l'Arqueologia en general a casa nostra.⁵ Perquè, si d'una banda s'ha aconseguit que l'existència de l'Arqueologia medieval no sigui posada en dubte, de l'altra també és cert que el concepte actual d'Arqueologia és diferent i molt més complex que fa vint-i-cinc anys, perquè abasta totes les èpoques històriques, fins al món actual.

Quins són els marges cronològics?

Som lluny d'aquells plantejaments decimonònics que separaven la Història de la Prehistòria a partir de la «invenció» de l'escriptura com a

5. Tot i que les opinions són responsabilitat meua, agraeixo els comentaris sobre l'article i els suggeriments d'alguns temes de debat sorgits en converses amb Montserrat de Rocafiguera i Espona i Montserrat Mataró i Pladelasala, arqueòlogues i codirectores, respectivament, dels jaciments de l'Esquerda (Roda de Ter, Osona) i Santa Creu de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà).

sistema de registre dels fets i dels comptes d'unes societats concretes. L'Arqueologia era l'eina bàsica per a estudiar aquelles èpoques en què no hi havia escriptura. Ha costat, però aquest concepte s'ha superat. L'Arqueologia actual ha evolucionat cap a l'Antropologia i l'Etnologia comparada, entenent que les restes antròpiques són un testimoni directe del passat.

L'Antropologia biològica mostra una llarga cursa en l'evolució humana, amb diferents camins i opcions. Però encara no sabem ben bé quin va ser el punt de sortida ni què el va motivar. I, encara pitjor, tampoc no sabem on és l'arribada, ni on ens portarà. Actualment s'empenen els termes d'Arqueologia medieval, postmedieval, preindustrial, industrial, contemporània... amb especialitzacions concretes: Arqueologia de gènere, Arqueologia forense, *rubbish Archaeology*... continuar la llista seria llarg. Pel que fa a l'Arqueologia medieval, és interessant comparar els termes emprats pels arqueòlegs medievalistes d'Arqueologia cristiana, visigoda, islàmica, andalusina, carolíngia, prefeudal, feudal, altmedieval, baixmedieval... i preguntar-nos si és lògic separar l'Arqueologia

per etapes cronoculturals. El debat resta obert encara.⁶

Cada moment té la seva tendència i la seva discussió corresponent. Però d'Arqueologia només n'hi ha una: la que estudia, analitza i interpreta les restes que deixa l'home al seu pas per la terra i l'acció antròpica sobre el seu entorn, sigui de l'època que sigui. Independentment de l'etiqueta que se li posi.

Evidentment, cal celebrar l'existència de totes aquestes arqueologies, i en particular de l'Arqueologia medieval, perquè això demostra la bona salut de l'Arqueologia en general com a ciència, amb totes les seves especialitzacions. Però també cal reivindicar que no s'ha de perdre de vista el conjunt, l'existència de l'Arqueologia com a ciència genèrica i global, que es recolza i aplica tecnologies punta, per tal d'arribar a uns resultats que possibilitin una interpretació històrica global. I aquest últim objectiu, la interpretació històrica, mai no pot estar predeterminat per unes especialitzacions concretes.

Les noves tecnologies (TIC)

Les TIC estan protagonitzant una revolució particular en Arqueologia. De la mateixa manera que ha canviat la nostra vida quotidiana, l'aplicació sistemàtica de la informàtica possibilita l'ús directe de tot un seguit de tecnologies inimaginables fa només uns quants anys: el registre i catalogació *in situ* de materials, dibuix i planimetria d'estructures amb l'Estació Total (ETT), l'ús de codis BIDI per al siglatge de materials, les reconstruccions en 3D, animacions i simulacions virtuals. També, l'aplicació de noves tècniques d'anàlisi espacial per a l'estudi del territori a nivell macro i micro, i les prospeccions prèvies a la intervenció amb tècniques geomagnètiques i de georadar. Tot això porta a especialitzacions molt complexes, amb l'ús de tecnologies que només es poden abastar amb la interdisciplinarietat dels equips arqueològics. En l'actualitat, l'equip d'un jaciment està format no solament per «arqueòlegs» en sentit estricta,

6. Tema plantejat a Imma OLLICH. «Arqueologia de la Catalunya feudal i prefeudal: poblament i territori. El model teòric de la comarca d'Osona». Dins: Jordi BOLÒS (ed.). *Territori i Societat a l'Edat Mitjana. Història, Arqueologia, Documentació*. Lleida: Universitat de Lleida, 2010 (en premsa).

sinó que també en formen part geòlegs, biòlegs, antropòlegs, metges, tècnics informàtics i professionals en altres matèries.

Les anàlisis posteriors també han evolucionat considerablement: si prenem com a exemple les datacions cronològiques, pel que fa al material orgànic el Radiocarboni (C14) ha afinat molt els marges, de manera que és aplicable a l'època medieval. I s'han desenvolupat noves tècniques per a la datació de material inorgànic, com ara la termoluminiscència, que permet datar ceràmiques, i el paleomagnetisme termoremanent, que permet datar la darrera rubefacció d'un mur o un sòl de pedra.

Una nova metodologia en creixement constant és l'Arqueologia experimental, basada en la verificació de les hipòtesis sorgides en el curs d'una excavació. Per tal d'aconseguir-ho, es dissenya un experiment a escala i temps real, que es duu a terme proporcionant un seguit de dades experimentals que es contrasten amb les dades arqueològiques prèvies. L'experimentació arqueològica abasta molts camps de la ciència, des de l'agricultura fins a la construcció, passant per la metal·lúrgia i qualsevol altra activitat humana que permeti una simulació. Arribats en aquest punt, no podem deixar d'esmentar que aquesta metodologia compta amb un cas pioner a Catalunya i a tot l'Estat: el jaciment de l'Esquerda, a Roda de Ter, on des del 1991 s'està duent a terme un projecte de recerca experimental per part d'un equip de la Universitat de Barcelona i del centre de recerca anglès Butser Ancient Farm.⁷

L'experimentació com a metodologia s'està consolidant cada vegada més en el camp de l'Arqueologia: tallat de la pedra, producció de metalls, construcció de cabanes i tallers artesanals.

7. A l'Esquerda, els experiments arqueològics sobre agricultura, construcció i metal·lúrgia d'època medieval i antiga es duen a terme en una zona situada davant del jaciment i destinada especialment a aquestes activitats. El projecte és finançat per la Dirección General de Investigación Científica y Técnica (DGICYT) del Ministerio de Educación y Ciencia, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Roda de Ter. L'equip anglès va ser liderat des del principi pel Dr. Peter J. Reynolds (+ 2001), director de la BAF i impulsor de l'Arqueologia experimental arreu d'Europa. Vegeu P. J. REYNOLDS. *Arqueologia experimental. Una perspectiva de futur*. Vic: Eumo Editorial, 1988; I. OLLICH; P. J. REYNOLDS (coord.). *Experimentació arqueològica de conreus medievals a l'Esquerda, (1991-1992)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1998.

Construcció experimental del graner de l'Esquerda en procés. Enmig dels estudiants, el Dr. Peter J. Reynolds.

Cal distingir, però, l'Arqueologia experimental com a mètode científic de les reconstruccions i simulacions destinades només a difusió. Com hem dit, l'experimentació arqueològica es basa en l'obtenció de dades que permetin una contrastació de la hipòtesi inicial sorgida de l'excavació. El que interessa no és tant el resultat final, sinó tot el procés, el registre de totes les dades, els materials i el temps emprats, els errors, el desenvolupament de l'experiment per ell mateix. És l'experiment el que interessa, no el resultat final obtingut. Els seus destinataris són els arqueòlegs i els científics implicats que han qüestionat una opció d'interpretació, si és viable o no, independentment de la seva divulgació general.

D'altra banda, alguns parcs arqueològics i centres divulgatius venen com a «Arqueologia experimental» el que és una demostració teatralitzada, una *mise en scène*, que reconstrueix escenaris i fets del passat. Aquí l'objectiu no és contrastar les dades, sinó difondre d'una manera atractiva i fer passar una bona estona a un públic interessat per la Història i l'Arqueologia en general. El record de l'Indiana Jones encara és present. Arqueologia i aventures, Arqueologia i tresors.

L'Arqueologia no pot ser considerada un espectacle, tot i que vivim en un país on tots els diaris tenen un apartat comú de «Cultura i Espectacles».⁸ Estem, doncs, davant d'un proble-

8. La paradoxa continua si considerem que en aquest país també comptem amb un Departament de Medi Ambient i Habitatge, quan és evident que moltes vegades els interessos del medi ambient i de l'habitatge són totalment contraposats.

ma de percepció de conceptes, d'idees acceptades prèviament. Seguint la tendència actual de la nostra societat i sobretot dels mitjans de comunicació, que confonen «divulgació» amb «banalització», la banalització de l'Arqueologia es fa evident en parcs, fires, mercats, diaris, sèries de TV. Uns paràmetres semblants de difusió s'apliquen també a altres àmbits, com ara l'Ecologia, per cert força relacionada amb l'Arqueologia. La divulgació arqueològica és important, molt important, però no s'ha de confondre amb la banalització; la divulgació arqueològica cal fer-la bé perquè és l'explicació del nostre passat.

L'organització de l'Arqueologia

Es podria dir que les excavacions arqueològiques a inicis del segle XXI queden compreses en dues categories: les excavacions preventives-d'urgència i les excavacions programades. El canvi més espectacular dels darrers anys ha estat l'augment exponencial de les excavacions arqueològiques d'urgència o preventives, provocades per dos factors clau: al camp, obres d'infraestructura bàsica, sobretot a la xarxa viària, i requalificació de terrenys de conreu per a un ús industrial o urbanitzable; a les ciutats, el boom urbanístic, amb renovació dels nuclis antics de les ciutats i l'ampliació i creixement de noves zones urbanitzables. Les extensions i quantitats de sòl remogut són immenses, i les troballes se succeeixen constantment. D'aquí la necessitat de treballar amb empreses especialitzades, que puguin

efectuar els treballs en un moment determinat i ràpidament. I les empreses es regeixen per la llei de l'oferta i la demanda, no per l'interès d'una recerca científica concreta. L'obligació de pagar un seguiment arqueològic —i, si es dóna el cas, d'efectuar-ne l'excavació— per part de la pròpia empresa constructora ha estat el mètode clau per aconseguir com a mínim catalogar i registrar molts jaciments que haurien desaparegut. Alguns, amb restes importants, han pogut ser excavats almenys parcialment, però mai amb el procés analític i de recerca d'un jaciment programat.

Les excavacions programades, associades a un projecte de recerca, són l'altra cara de l'Arqueologia: són les restes del passat. Hereves d'una antiga tradició arqueològica lligada a les universitats i museus del país, les excavacions a jaciments de llarga durada tenen un problema bàsic: l'economia. Formen part de projectes de recerca, que compten amb membres investigadors d'institucions i professors d'universitats interessats en un tema concret, ajudats per estudiants en fase d'aprenentatge. D'aquest sistema, encara actiu, se n'ha de plantejar l'evolució i l'adequació als nous temps, trobant la manera que possibiliti una continuïtat. Perquè, de fet, les excavacions programades continuen sent l'únic lloc on l'estudiant d'Arqueologia té possibilitats de realitzar una pràctica directa, necessària per a l'exercici de la professió.

La postura de l'Administració

El 1982, amb el traspàs de competències des de l'Estat central, va començar a funcionar el Servei d'Arqueologia (actualment Servei d'Arqueologia i Paleontologia) del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. A partir d'aquell moment, totes les sol·licituds d'actuació arqueològica i la concessió dels permisos corresponents passen per aquest Servei, que compta amb la col·laboració d'una Comissió Assessora formada per especialistes en diverses matèries procedents de centres acadèmics i de recerca. En aquests vint-i-cinc anys, amb els seus alts i baixos, tota l'Arqueologia catalana en actiu ha passat pel Servei d'Arqueologia.

A favor seu hi ha l'intent d'adaptació a la nova problemàtica i evolució social, amb noves lleis, noves definicions del tipus de treball en

Arqueologia (s'afegeix l'Arqueologia preventiva a la programada i a la d'urgència); l'organització en Serveis Territorials, amb arqueòlegs que treballen en l'administració i control d'àrees concretes, en contacte directe amb la problemàtica de cada comarca; la difusió anual, en forma de conferències a la «Tribuna d'Arqueologia», amb la publicació corresponent; les «Jornades d'Arqueologia» celebrades cada dos anys a les comarques de Girona, amb la publicació corresponent; l'elaboració del PIACAT (Pla Integral d'Arqueologia a Catalunya), que ha reunit professionals del món universitari, científic i d'empreses, com a intent de plantejar el futur de l'Arqueologia a Catalunya.

En contra, cal citar la poca quantitat de recursos que es destinen en general a l'Arqueologia. Tot i els esforços fets des del Departament de Cultura els darrers dos anys (convocatòria de subvencions biennals 2008-2009 i 2010-2011 per a projectes arqueològics programats), les subvencions destinades a recerca arqueològica són mínimes comparades amb partides destinades a altres usos.

La globalització de l'Arqueologia

Molts dels avenços aconseguits per l'Arqueologia els darrers anys, sobretot a nivell de noves tecnologies, s'han degut a la globalització i difusió del coneixement. La unificació metodològica, la contrastació de registres, la comparació i la interpretació a nivell territorial ampli, són aspectes que comporten un creixement important d'aquesta ciència i la seva difusió científica. En aquest context, entenem la globalització com un procés actiu de canvis que afecten no tan sols els aspectes socials, econòmics i del medi ambient, sinó també la tecnologia i la ciència. Segons A. Noam Chomsky, la paraula *globalització* s'utilitza també per descriure la forma neoliberal de la globalització econòmica.⁹ Si ho analitzem, l'Arqueologia actual participa d'aquest moviment globalitzador en curs, tot i que n'hauríem d'entendre i preveure les possibles conseqüències.

9. N. A. CHOMSKY. *Discurs Polític: Tres Conferències a Catalunya*. Barcelona: Empúries, 1993; *Conversaciones con Noam Chomsky*. Barcelona: Gedisa, 1999; *Chomsky on Democracy and Education*. Edició a cura de Carlos P. Otero. Nova York: Routledge: Falmer, 2003; N. A. CHOMSKY; H. DIETERICH. *La Aldea Global*. Nafarroa: Txalaparta, 1997.

Arqueologia experimental: els camps i el graner medieval de l'Esquerda

Si apliquem el criteri econòmic de globalització a l'Arqueologia, ens plantejarem la intervenció a jaciments llunyans d'arreu del món —evidentment exòtics i rics— i amb mà d'obra local barata. El producte obtingut, la recerca, es recol·loca al món occidental i es revaloritza en forma de conferències, seminaris, exposicions, tesis doctorals i càtedres especialitzades. L'Administració està potenciant darrerament aquest tipus d'Arqueologia a l'estranger.¹⁰ Potser caldria plantejar-nos si el nostre país s'ho pot permetre, i evitar que no es derivi cap a una forma nova del concepte decimonònic i colonialista de l'Arqueologia.

La gran pregunta seria: per què no es potencien i globalitzen els jaciments locals? Aquí és on s'ha d'aplicar la globalització, el coneixement compartit, els avenços unificats. La importància de la recerca local i la seva vinculació al territori és clau per al desenvolupament econòmic d'una zona determinada.

L'Arqueologia a Catalunya encara té moltes mancances, i en podem assenyalar algunes:

10. Programa EXCAVA del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

- falta una programació amb criteri, que marqui les prioritats de les excavacions a Catalunya, amb línies directrius clares que direccionin i optimitzin la recerca;
- cal compatibilitzar els objectius de recerca, difusió i interessos de les diferents parts implicades, des d'institucions, universitats, museus, centres de recerca, ajuntaments, consells comarcals, departaments del govern, constructors i empreses;
- cal potenciar (encara!) la figura de l'arqueòleg municipal i/o comarcal, com a gestor del patrimoni local i intermediari amb l'Administració;¹¹
- caldria crear un organisme de Recerca en Arqueologia (semblant al Centre National de la Recherche Scientifique francès o al British Heritage anglès), amb arqueòlegs professionals en nòmina dedicats a efec-

11. Aquest és un tema recurrent des de fa anys. La postura dels ajuntaments és diversa, no en funció de les restes arqueològiques del municipi, sinó en funció de la sensibilitat i interessos de cada govern municipal. Aquesta situació pot continuar fins que no hi hagi una llei governamental que obligui cada municipi a vetllar pel seu patrimoni.

tuar excavacions arqueològiques i a estudiar-ne els resultats i publicar-los;
 – i, sobretot, cal crear una Escola Superior d'Arqueologia. La docència actual és bàsicament teòrica a les universitats, amb uns mínims crèdits de pràctiques. La pràctica directa s'assoleix al camp, a les campanyes d'excavació dels jaciments programats. Cal trencar aquest esquema. En la nova Arqueologia, l'estudiant es matricula i paga per aprendre teoria i pràctica, i un cop esdevé professional cobra per la seva feina.

De la mateixa manera que es va acabar l'època de l'Arqueologia com a *hobby* vinculada a l'excursionisme al segle XIX, s'ha acabat el voluntarisme arqueològic del segle XX. L'Arqueologia ha evolucionat cap a la professionalització i la globalització, i cal afrontar els reptes que planteja la nova Arqueologia del segle XXI.

Résumé

Archéologie et globalisation. Une réflexion de l'Archéologie médiévale

Cet article présente une réflexion sur les changements que l'Archéologie a subi au cours des vingt-cinq dernières années, avec une inflexion particulière en Archéologie médiévale, de la notion même de l'Archéologie et les limites chronologiques à l'application des nouvelles technologies. Mais surtout, c'est une approche sur les effets que la globalisation peut avoir sur les sites archéologiques et la recherche locale.

Resumen

Arqueología y globalización. Una reflexión desde la Arqueología medieval

Este artículo presenta una reflexión sobre los cambios que han tenido lugar en la Arqueología en los últimos 25 años, con una especial inflexión en la Arqueología medieval, desde el propio concepto de Arqueología y sus límites cronológicos hasta la aplicación de las nuevas tecnologías. Pero sobre todo es un planteamiento de las consecuencias que la globalización puede tener sobre los yacimientos y la investigación local.

Imma Ollich i Castanyer és arqueòloga i medievalista. Doctora per la Universitat de Barcelona, hi imparteix la docència des de 1984. La seva recerca s'ha centrat en l'estudi de la història econòmica i social de l'Edat Mitjana i ha publicat llibres i articles sobre el tema. Ha participat en excavacions de jaciments medievals a Espanya, França i Polònia. Dirigeix un projecte d'Arqueologia experimental al jaciment de L'Esquerda (Roda de Ter) i codirigeix, amb M. Mataró i A. M. Puig, el projecte d'excavacions arqueològiques al poblat medieval de Santa Creu de Rodes (El Port de la Selva).

